

Gagy József

„Földhöz kötött” mentalitás¹

- J. – Na, most jön Szénafű. Ezek a kenderfödek.
I. – Kettő volt.
J. – Dehogy, három volt. Egy volt a hídnál, és volt egy kicsi szénafű is, szántó is.
I. – Igen, a pataknál, ilyen csapolás volt rajta.
J. – S akkor volt a két kenderföld.
E. – S akkor egy volt, ahol Király Bandiék laktak ott kinn.
J. – Azazazaz!
E. – És volt ott Árokköz is egy kétvékás.
I. – Egyik szénafű az Árokköz, itt van ne (a papírt mutatja), egy hektár.
E. – Az annyira lenn volt, ahogy ömlött be Sárpataka...
Gy. – Úgy mondták, Mikó-kerengője...
E. – Nem, nem!
I. – Ahogy a földszoros bemegy, s megyünk át izé...
E. – Boronás felé!
I. – Boronás felé.
J. – Nem Boronás felé.
E. – Vagy Délút felé, igaz.
Gy. – Ennek régebben úgy mondták, hogy Alsószénafű.
I. – S alul volt egy föld, én emlékszem, csakugyan, kender volt s akkor volt, az tulajdonképpen Felsőszénfűhöz esett, a hídon ahogy mentünk keresztül, ott volt egy háromszög, ahogy az ösvény jött le a földszorosba.
J. – A Rózáéké volt.

¹ *Eredeti változata megjelent a 2000. c. lap 1991 májusi számában*

I. – Igen, igen.

J. – Na, most akkor Mikó...

A beszélgetés, melyből bevezetőül egy egységet emeltem ki, a 91-es év egyik februári estéjén zajlott, rokon férfiak között, egy székelyföldi városban. Megjelent Romániában az új földtörvény; küszöbön áll a földek visszaadása; összeültek hát az egy faluból elszármazott, egy családhoz tartozók: egyezkedni, „földet osztani”.

Rég volt az, amikor ezek a beszélgetőtársak, és mások, falun felnőtt, évtizedek óta városban élők – naponta mezőt-erdőt jártak, gazdálkodtak. A bevezetőben idézettek közül J., a másik három beszélgetőtárs nagybátyja már tíz éve nyugdíjas – miután a szülőfaluban felnőve munkáséveit városban, igaz, a faluval kapcsolatban maradva, agrármérnökként élte le. E. is hasonló helyzetben van, csak éppen ő fiatalabb, és még ezután lesz nyugdíjas. I. ötvenéves; húszéves korától szintén városban lakik. Gy., I testvére az egyetlen, aki közülük a munkásosztályba cseppent bele – az előbbi három adminisztratív vezetői állásokat töltött be. Gy. negyvenéves, és tizennégyéves kora óta elkerült faluról.

Rég volt tehát, az 50-es években, a 60-as évek elején, hogy ezek az emberek a városi élet mindennapjaira cserélték fel a falu világát. Gyorsan tanultak; hamar a szükséges tudás birtokába kerültek. Annál is inkább sikerülhetett ez, mert naponta hozzájuk hasonlók tömegével volt kapcsolatuk. Gyerekeik már csak évente néhányszor jártak „otthonról haza”; ők is ritkán, gazdasági ügyeket intézni, beszerezni, vagy rokoni ceremóniákon résztvenni. Mindennapjaikban háttérbe szorult a falu.

És most, most itt a változás: kérni kell, és visszaadják a földeket. A Birtokot, ami, ugye, pénzben felbecsülhető gazdasági érték, tőke. Érdemes tehát érdeklődni, mérlegelni. Érdemes összeülni, ha a legidősebb családtag ezt indítványozza. Érdemes az általa összeállított listát („ezt még évekkel ezelőtt bátyámmal állítottuk össze, hogy ne felejtődjön el”) kézbe venni.

Már koccintottak, pálinkát ittak, a legidősebb főzte; olyan borral folytatták, amelyik E. „saját termése”. És most kezükben a lista az egykori, ősi birtok földjeiről: melyik határrészen, hány darab, hány hold. Abban gyorsan megegyeznek, hogy a földek az öt testvér között „még a kollektíva előtt” elosztódtak. De aztán a „kulákvilág” és a belépés a kollektív gazdaságba megakadályozta, hogy a külön használat gyakorlatilag is kialakuljon. De létezik egy egykori szóbeli egyezségen, a néhai családfő óhaján alapuló „jogfolytonosság”: ki mit

örökölt akkor, és most éppen ezért milyen földekre tarthat igényt.

Ezután sorra veszik az egyes eseteket. Például úgy, ahogy a bevezetőben idéztem. A szándék világos: ellenőrizni, hogy a lista megfelelő-e, és milyen módon, a valóságnak. A valóságnak? Vagyis:

annak a tudásnak,

mellyel most rendelkeznek arról, hogy hol voltak, melyek is voltak, milyenek is voltak a birtok részei. És éppen ez az, amiről bővebben kell szólnom.

A beszélgetés nagyon gyorsan sokágúvá, utalásokkal, sejtésekkel, végig nem mondott mondatokkal, szóval nem kísért, de sokatmondó gesztusokkal terhelte válik. Videózni kellene. Én csak hangfelvételt készíthettem – és ennek alapján szeretném néhány észrevételemet elmondani.

A beszélgetést a lista egymás után következő nevei tagolják. A legidősebb résztvevő, a lista egyik összeállítója egyben a beszélgetés vezetője is: ő dönti el, mikor is tisztáztak egy helyzetet, és mikor lehet új nevet mondani, egy új földdarab „megbeszélésére” áttérni. Ezt a szerepet a többiek hallgatólágyosan elismerik: nem térnek vissza a már egyszer megbeszéltekre.

Az egyes egységeken belül is megállapítható az „ingerre” – a helynévre – jövő válaszok jellege: a birtokrészről elmondottakat helyeslő vagy tagadó; viszonyítással, élettörténettel, utalásokkal térben és időben elhelyező. Végül is tagadhatatlanul hajtja őket egy nagyon gyakorlati, megvalósítandó cél: felmérni és a követelésekkel szembesíteni az örökölt területeket.

Csakhogy, ami a beszélgetés előrehaladtával egyre gyakrabban előfordul: az a racionális céltól való eltérés. Ahogy újabb és újabb nevek kerülnek sorra, egyre előbbre tolakszik az ÉN, aki az akkori és ott levő helyzet tisztázása helyett az itt és most lehetséges önmeghatározásra, a középpontba kerülésre törekszik. Ez az ÉN lesz az, aki „többet tud”, mint a másik; aki „jobban tudja” a helyet, az eseményeket. Számára annál, hogy „mi a valóság”, fontosabb az, hogy „mit tudok én”, „milyen vagyok én”.

„– Vágás, ott volt egy kaszáló s szántó is...”

Tudom, volt egy föld, s mikor apám negyvenötbe hazajött, ott vetettek árpát...”

„– Erre emlékszem, mert azt mondták, ott vágta le a kezét Birtalan Domi bá.

– Birtalan Domi bának a töltőtoll vitte el a kezét!

– A gyutacs, az vitte el!”

- „– Hegyes. Szántó és egy hold kaszáló.
 – Tudom, Csicsókert mellett az a dimbes-dombos.
 – Egy nagy vackorfa volt a közepin.
 – Akkor szántottuk fel, amikor Kelemen Dominak a felszegi nagyanyja meghalt. Jöttünk onnat a szántóból, s mondták, hogy meg van halva.”
- „– Sárospatak feje, ahol volt az a két kút... gyermek voltam s azt tartottam, hogy Veres Ignác azért halt meg, mert oda a villákat bedobtuk, s azért marta meg Szénégetőbe a kígyó.”
- „– Nincs, aki most bizonyítsa, de Kerekerdőbe akkor zabosbükköny volt, s én egy nap alatt lekaszáltam...”

Ennek a viszonyulásmódnak az összegzése is lehetne az egyik résztvevő kijelentése, és az ezt kísérő magafele mutató, elégedett mosoly, önmagának bólogatás: „Olyan föld nincs, amelyikről nekem egy rossz emlékem ne lenne!” Ezt többször megismétli. Ez a viselkedésmód több mindent elárul. Ez az ÉN a résztvevőknek azt üzeni: „én mindegyik földet jól ismerem, mindegyikkel személyes kapcsolatomban volt – én sokat tudnék magyarázni, nekem ti ne magyarázzatok”. Ugyanakkor: „az én tudásom, amit terepismeretem is bizonyít, sokkal átfogóbb; ha szükségem lesz rá, majd tudom én, mit is kell tennem, hogyan is kell jól gazdálkodnom.” Ez az énmeghatározó,

az identitás kérdését a középpontba állító

viselkedésmód az, ami miatt nagyon meggondolkoztató a „földosztásnak” ez az esti jelenete. Ez az oka, hogy egy idő múlva nehezen kezelhetővé, monológok egymáshoz-feszülésévé válik az esemény. Minden helynév egy emléket, a múltnak egy darabkáját idézi fel; és ezeknek a helyét a jelenben kell az Ének megtalálnia. A jelenért, a jelen meghódításáért történik az emlékezés. Lehet, sokan hajlandóak lennének arra, hogy abban, ahogy egyre nagyobb hangerővel beszélnek, ahogy egyre erőszakosabban egymás szavába vágznak, ahogy egyre szélesebb mozdulatokkal gesztikulálva egymás előtt szerepelnek – csak a zavarót, a konfúzat lássák. De fel kell tenni a kérdéseiket: miért éppen így történik mindez? Milyen okok húzódnak a háttérben? Milyen tudásról akarnak ezzel a viselkedésmóddal hírt adni?

Ezeknek az embereknek a gyermekora, fiatalsága a faluban telt el; felfedeztek, beélték ezt a világot. Ismerniük kellett, mi hol van a helységben és annak határában; ki kicsoda ebben a kis társadalomban.

A tudáselsajátítás a mindennapokban, a konkrétumokhoz kötöten zajlott: ahol jártak, ahol történt velük valami, azokat a helyeket, eseményeket „megtanulták”. Sok idejük, rengeteg ismétlődő alkalmuk volt erre. Végül nagyon is jól tudták már, hogy hely és ember mennyire összetartozik itt. Ez volt tudásuniverzumuknak a legfontosabb eleme: melyik házhoz, gazdasághoz, földdarabhoz kik – az ott lakók, az azt megművelők – tartoznak. Ha kapcsolatba kellett lépni velük, akkor ott kellett keresni őket; ha arra jártak, akkor a velük való találkozásra kellett felkészülni. Azt, hogy ők kik is tulajdonképpen, el sem lehetett képzelni anélkül, hogy ők hol vannak, és mit is végeznek azon a helyen. A hely, ahol az egyén dolgozik, pihen, ünnepel – és az Én a lehető legszorosabban összefonódott. Az a „dolog”, mely mindezt a tudást sűrítve magában hordozhatta, a **név** volt. A hely és az egyén vagy a család neve.

És ezután, az elkövetkező időszakban városra kerültek a beszélgetés résztvevői, és még annyian mások ebben a földrajzi régióban. Újratanulták – és milyen tandíjat fizetve! – a világot. Újra felépítették, használhatóvá tették mindennapjaikat. A város világa sokkal absztraktabb; a tér kevésbé átlátható, sok a rejtett elem. Az egyénnek útvonalai és csomópontjai vannak, és nem a teljes teret használja. Annál is inkább így van, ez, mert nincs erre is ideje és energiája: újabb és újabb erőfeszítéseket kell tennie a szociális tér, az abban levő pozíciók megismerésére, és önmagát állandóan, ezekhez viszonyítva kell újra és újra meghatározni. Nagyon fárasztó, sőt majdnem lehetetlen lett volna ez a városi élet, ha nem alakultak volna ki és nem működtek volna a mindennapi, jól begyakorolt védő mechanizmusok, közösségek (pletykáló, szomszédolási, beszerzési, rokon, egyfalusi stb.). Feltételezésem szerint – és ez nagyon maggondolandó, hiszen nagyon távolra elvezető következtetésekkel jár – a faluban felnőtt emberek a városban állandóan

a falut próbálták reprodukálni.

Azaz: helyeket behatárolni, és identitásukat oda rögzíteni. Természetesen, a mobilisabb városi világban ez kevésbé sikerült, bár igen sok energiát fordítottak erre. Sokan belebuktak a kísérletekbe, és ebben a közegben magányosakká váltak. A romló megélhetési viszonyok között a gazdasági kényszer is egyre jobban hatott. Eméért, de amazért is egyre többen jártak „haza”, és ott kísérelték meg, hogy kismértékű gazdálkodással, a falu ügyeibe való beleszólással, vagy egyszerűen a maguk városi életéről egy jó színéssel festett, ünnepi alkalmakkor pedig presztízsemelő

gesztusokkal kicifrázott, de valójában hamis képpel pozíciót szerezzenek.

És mindezek után most a falun felnőtt, városra „üzött” nemzedékek életében váratlanul, mintegy csodaként felbukkan „a lehetőség” visszaadják a földeket. **Visszaadják a földhöz kötődő tudásnak az érvényességét; az ismert világ használatának a lehetőségét;** és, egyáltalán nem tekintem túlzásnak ezeket a szavakat: **visszaadják ezeknek az embereknek az identitását** – azt a „bizonyosat”, azt az „igazit”.

Illúziók? A válasz megadásához történelmi léptékkal is mérhető időnek kell eltelnie. Egyelőre most, a történés első napjaiban, maradjunk ennél az egy, fentebb említett eseménynél. Egy család tagjai beszélgetnek az egykori földbirtokról. A beszélgetés a földparcellákról szól ugyan – de a középpontba egyre inkább a beszélgető felek egykori földdarabokra, határhasználatra vonatkozó tudása, s az ahhoz kötött egykori, s a mostani helyzetben ugyanolyanná „restaurálható” identitása kerül.

A legszélsőségesebb példa, mely ebből a beszélgetésből meríthető: egy kerthelyiség fölötti vita. „Jogilag” /azaz: az egykori családfő hagyakozása szerint, amelyre mindnyájan emlékeznek, amelyet mindnyájan elismernek/ másnak járna – de az otthonmaradottak használják ma is. Annak idején J. és egyik, a szülőfaluból elszármazott leánytestvére együtt örökölték ezt a kis, de értékes, mert „házhelynek való” területet. „Jogos” tehát, hogy most ők kérjék vissza, hogy az övék és utódaiké legyen. Igen ám, de ez a kerthelyiség – huszonöt ár, rajta néhány gyümölcsfa meg a zöldséges – volt az, amelyet a termelő szövetkezet alakulása után is otthon élő egyik család – J. testvére és felesége, I. és Gy. szülei – használt; Gy. gyerekkorában, a hatvanas években ez volt „a kertünk”. „Én mindig úgy tudtam, hogy a kert a miénk; kicsi koromban oda küldtek labodát szedni a disznónak. Az én fiam is, ha otthon vagyunk, oda megy, onnan szed almát, szilvát. A feleségem az ott termett zöldségből főz egész télen. Az nem lehet, hogy ne e miénk legyen!” A szavakból kiérződött az, amit talán nem is tud világosan megfogalmazni, kimondani Gy.: az egész földosztásból ez az egyetlen földdarabocska, amely igazán fontos neki. Ha ez nincs, ha a lábát nem vetheti meg rajta, hogy az ismertből indulva / ahol esetleg otthont is emelne/ „meghódítsa” a más, újonnan neki jutó földeket, akkor lehetetlennek tartja az új életet.

J. nem akarta megérteni ezt a szempontot. Újra és újra a „jogalapra” hivatkozott. Gy. újra és újra elmondta, hogy „oda küldtek labodát szedni a disznónak”, J. számára az egykori birtokelosztás, az

ő apjának /Gy. nagyapjának/ gesztusai-szavai elevenedtek meg: „ez a kert majd az R.-é és a tiéd lesz”. Ezek a gesztusok-szavak, „az ősök akarata” volt a szent és sérthetetlen, amelynek betartása mindennél fontosabb. Ha ez az akarat nem teljesül, akkor **a világ elveszti az esélyt, hogy rend legyen benne.**

Gy. gyermekkorában ez a kert volt az egyetlen igazi „miénk” a sok más „közös” között. Ennek a gyümölcsét kellett őrizni azoktól a gyermekektől, akikkel közösen dézsmáltak mindent, ami a „közösé” volt. A ház, melyben laktak, az udvar, a csűr, a csűr mögötti kert – és ez a földdarab volt az a valóság, melyhez hozzá lehetett kötni az egykori „birtokról” a történeteket, emlékezéseket. **A világ tengelye** húzódott itt. Ezen fordult meg az élet, az első generációs városi „gyári munkás hétköznapi”.

Erthető: nem a terület termésátlaga, nem a gazdasági értéke számít, és hiába ígérnek helyette kétszer akkora – éppen **ez** a földdarab kell, és éppen a szimbolikus, az identitás-megadó értéke miatt. Nem racionális, hanem **a** szó szoros értelmében.

„földhöz kötött” ez a mentalitás.

Éppen ez az a tulajdonsága, mely, amikor társadalmi méretekben jelentkezik, igen sok fejtörést okoz(hat, okoz majd) társadalomkutatóknak, politikusoknak. Vissza a földemet! Ez az egykori parasztok számára nem „a nyereségtermelési gyakorlatnak a modern mezőgazdasági lehetőségeibe való belépést” jelenti. Jó sokáig még csak gondolni sem fognak erre. Sokkal nagyobb, más jellegű ínség pusztított az elmúlt évtizedekben közöttük – és előbb ezt kell kielégíteni. Egykori **társadalmi státusukat**, és az ezzel járó **társadalmi biztonságot** célozzák meg a reménybeli földtulajdonosok. Hány és hány történetet hallottam eddig is a beszélgetés résztvevőitől azokról az apákról és nagyapákról, akik az „első gazdák” között voltak a faluban! Az ismertség és ismeretség cselekvés-vezérlő biztonságát akarják újra megszerezni. A történet jut eszembe a szomszédról, aki egyszer elszántott a földből, és ezért minden évben következetesen megelőzte őt a szántással nagyapám. „A rossz szomszéd is szomszéd” – mondogatta nagyanyám.

És végül, de nem utolsósorban: gyermekkori-ifjúkori, majd földjét-talaját-folytonosságát veszített énjüket akarják újra **a** mában visszaszerezni. Igazi **társadalmi akrobatika.**

A családi beszélgetés, a hasonló családi beszélgetések számtalan sora: még csak a rákészülés. Egy, az első pillanatban talán furcsának

tűnő analógia jut eszembe. Úgy tudom, hogy az őskori barlangi és sziklarajzoknak fontos szerepük volt a vadászat előtti szertartásokban. Mintegy eljátszották, eltáncolták előttük az egész vadászatot, végül pedig leterítették a rajzolt állatokat. A szertartás után felkerekedtek, útnak indultak a vadászok. A kérdés: mikor is kezdődött számukra a vadászat? Mi történt volna, ha valaki, valami megakadályozza őket abban, hogy a szertartást végigjátsszák? Útnak indultak volna akkor is, szertartás nélkül is? Mi is volt fontosabb, valóban a célhoz – a vad elejtéséhez – vezető mozzanat számukra?

Ebben a szemünk előtt zajló társadalmi zűrzavarban rákészülés és tett egy-örvényben kavarg. Alig sejthető, hogy egyének, közösségek, társadalmi csoportok számára a mindennapi gyakorlatban, a megélésben hogyan is valósul majd meg, milyen kulturálisan kódolt, a mentalitásba gyökerező tevékenységekben kel majd életre az újra birtokolt gazdaságban a gazdálkodás; hogy igazából mire való ez a felpörgetett társadalmi gesztikuláció, valójában mire is készülnek olyan nagyon ezek az emberek.

Ezekről az emberekről lepereg a moralizálás, a racionális magyarázgatás. Helyzeteket kellene teremteni, melyekben fokozatosan, de biztosan fölmérhetik valóságukat. Mintákat kell felmutatni nekik. És ami talán még mindezek előtt meg kell hogy történjen: el kell ismerni, hogy mindaz, ahogy a földjükről és önmagukról terveznek és beszélnek, halálosan komoly. Ha kívülállóként megérteni, majd segíteni akarjuk őket, akkor ezt a beszélést, és a mögötte húzódozó **mentalitást kell kiindulópontként ismernünk és elfogadnunk** – akár helyeseljük, akár elítéljük. A helyeslés vagy ítélet a miénk – az élet, melyet most olyan nagy reményekkel és fölbuzdulással végre „rendbe akarnak tenni” – az övék.

1991. március